

Obr. 1 Kanopy princezny Chekeretnebtet, objevené v její hrobce v Abúsíru, nesou částečně vně i uvnitř hnědé skvrny (foto Jiří Vaněk)

Kanopy v době Staré říše

Lucie Jirásková

Život ve starověkém Egyptě byl rozdělen na dvě etapy – život pozemský a život v zászvětí. Aby zemřelý mohl zdárně absolvovat i druhou část, bylo nutné uchovat jeho tělo v co nejlepším stavu. Ačkoli se původně jednalo o přirozený proces, kdy sama egyptská poušť těla mumifikovala, postupná proměna konstrukce staroegyptských hrobů přiměla Egyptany k posmrtné úpravě těl. A tak zřejmě již v Rané dynastické době započaly pokusy o balzamování těl zemřelých. Proces mumifikace se v průběhu dlouhých dějin starověkého Egypta postupně vyvíjel a mnoho jeho součástí bylo založeno na praktických základech obohacených časem získanou zkušeností. Jednu z nich představoval i zvyk vyjímání vnitřností z těla zemřelého. Jednalo se o měkké tkáně, které se v těle začaly po smrti rychle rozkládat a znesnadňovaly jeho dobré uchování.¹ Vzhledem k tomu, že byly důležitou součástí těla a zajišťovaly jeho správný chod, nebylo možné se jich jen tak zbavit. Jejich samostatné balzamování se tak stalo součástí mumifikace. Jelikož byly nezbytné pro pozemský, a tudíž i posmrtný život, bylo třeba je ponechat v blízkosti těla, k němuž patřily. A tak se v průběhu Staré říše staly důležitou součástí obsahu pohřební komory i nádoby na jejich uchování – tzv. kanopy.

Dosavadní poznatky spjaté s vyjímáním, balzamováním a samostatným ukládáním vnitřností v době Staré říše jsou bohužel nedostatečné. Podle některých interpretací se zdá, že byly původně uchovávány v pohřebních komorách ve

formě volně uložených „balíčků“. V několika hrobkách skutečně byly nalezeny balíčky tvořené obinadly napuštěnými pryskyřicí. Ovšem žádná analýza, která by v nich přítomnost vnitřností potvrdila, nebyla dosud provedena

(Rzeuska 2011). Proto tato teorie zůstává jen interpretací nálezů než jejich skutečným popisem založeným na chemicko-biologickém rozboru. Podle Teodozje Rzeusky se může jednat o zbytky materiálu použitého při mumifikaci, který byl v pozdní Staré říši často ukládán do menších mělkých šachet vytvářených ve zdivu mastaby v těsném sousedství pohřebních šachet (Rzeuska 2011: 255).

V hrobce královny Hetepheres I. byla nalezena travertinová skříňka, rozdělená uvnitř na čtyři stejně velké pravoúhlé komůrky, jež byly vyplněny balíčky obinadel napuštěných natronem. Tento nálezný je interpretován jako další stadium vývoje ukládání nabalzamovaných vnitřností, ačkoliv ani v tomto případě nebyla žádnou analýzou spolehlivě doložena jejich přítomnost (Reisner – Smith 1955: 21–22). Dodnes proto není jasné, zda balíčky objevené jak ve výklencích či jamkách pohřebních komor (Reisner 1936: 220–221), tak v travertinové schránce skutečně obsahovaly nabalzamované vnitřnosti zemřelého, nebo pouze zbytky materiálu použitého při primitivní mumifikaci, která vyjímání vnitřností nezahrnovala. V případě královny a matky panovníka, kterou Hetepheres I. byla, je možné uvažovat o složitějším ošetření těla, na což by poukazoval i tvar její travertinové skříňky se čtyřmi komorami, odpovídajícími čtyřem kanopám. Skříňka také odkazuje na pozdější zvyk ukládání kanop hodnostářů do dřevěných skříňek a kanop členů královské rodiny do schránek kamenných (doklady hlavně z 6. dynastie; Lüscher 1990: 2–3).

Kanopy (nádoby nazývané podle antické tradice o Kanopovi; srov. Bierbrier 1988) by měly být jasným vyjádřením mumifikačního procesu. V pozdějších dobách sloužily k uchování nabalzamovaného žaludku, jater, plic a střev (srdce bylo vkládáno zpět do těla). Pro Starou říši ovšem stejně jako v případě balíčků opět neexistuje jediný doklad, že by v kanopách byly nalezeny skutečné nabalzamované vnitřnosti (a jejich přítomnost by byla prokázána vědeckým rozбором a nikoli pozorováním pouhým okem).

Teoreticky by vyjímání vnitřností z těla a jejich samostatné ukládání do kanop mělo být nejjednodušejší doložitelné v případě panovníků. Královských kanop se však dochovalo poskrovnu a většinou se nacházejí ve fragmentárním stavu, jako v případě Raneferefa, panovníka 5. dynastie (Vlčková 2002: 150–154). Kanopy panovníka Pepiho I. ze 6. dynastie byly v pohřební komoře nalezeny taktéž ve formě střepů. Doprovázely je ale balíčky obinadel, které se nacházely volně ležící mezi těmito úlomky. Vzhledem k jejich tvaru jde zřejmě o původní obsah kanop, který byl zloději ponechán na místě a díky němuž je možné rekonstruovat jejich velikost. Bohužel, ani tentokrát nebyl žádný z dochovaných balíčků obinadel dosud podroben detailní analýze, jež by určila jejich obsah. Na první pohled se i v tomto případě jedná o pruhy látky nasáklé pryskyřicí (Labrousse 1996: 159–160).

Někdy jsou za stopy po nabalzamovaných orgánech považovány tmavé červenohnědé skvrny, které se nacházejí např. vně i uvnitř kanop princezny Chekeretnebtj, pohřbené v blízkosti pyramidového pole v Abúsíru (Verner – Callender 2002: 31–32; obr. 1). Ty ovšem mohou mít – zejména v narušených kontextech – různý původ. Pokud byly kanopy nalezené celé a prázdné, jako v případě Chekeretnebtj, jeví se jako málo pravděpodobné, že by zlo-

ději jejich obsah pečlivě vybrali a odnesli pryč a prázdné nádoby ponechali v hrobce. Vnitřnosti samy o sobě nebyly cenné a nebyly k nim mezi obinadla přidávány cennosti (na rozdíl od těla zemřelého). Skutečnost, že kanopy jsou často nalézány jako jeden z mála pozůstatků pohřební výbavy i ve vykradených hrobkách, svědčí o nezájmu zlodějů, kteří je buď odhodili stranou spolu s keramikou, nebo je rozbili na kusy. Tento nezájem mohl souviset s účelem kanop, tedy s pohřebním rituálem a uchováním vnitřností, ať již ve skutečné nebo pouze symbolické rovině. V každém případě již byly znečištěné a jejich další použití nebylo vítáno.

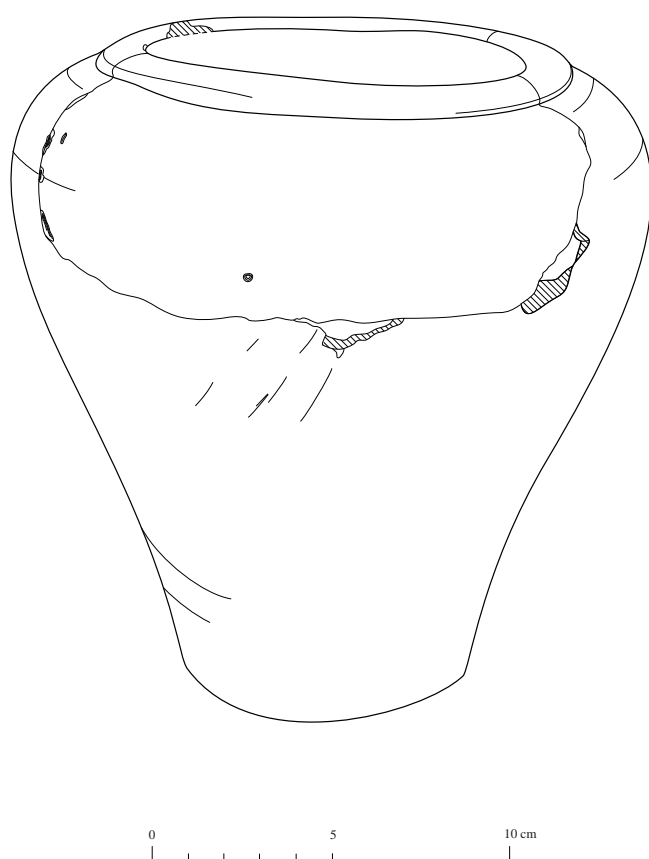
V hrobkách úředníků Staré říše jsou kanopy poměrně častým fenoménem, jsou ovšem téměř vždy prázdné a evidentně nikdy nepoužité. O tomto faktu svědčí také dochované „napodobeniny“ kanop, tedy kusy, které nebyly ve vnitř vyvrtané, nebo jen v náznaku.² Jednou z výjimek jsou kanopy nalezené v Ptašepsově hrobce v Sakkáře. Při výzkumu hrobky byly nalezeny vyplněné původním obsahem, ovšem ani v tomto případě neproběhla žádná detailnější analýza. Douglas Erith Derry (1947: 140), který zkoumal kosterní pozůstatky a obsah jedné z kanop, konstatoval pouze přítomnost obinadel napuštěných pryskyřicí a hroudu pryskyřice s dírami, které mohly být způsobeny přítomností organického materiálu.

Co se týče těl samotných, primitivní mumifikace je doložena již od Raně dynastické doby a dále v průběhu Staré říše. Nálezy balzamovaných těl a jejich částí však svědčí pouze o ovinování obinadly napuštěnými pryskyřicí. Vnitřní orgány jsou nalézány přirozeně umístěné uvnitř těla, které kromě vnější úpravy postrádá jakékoli další známky manipulace (Germer 2011: 89–91). Pokud k mumifikaci včetně vyjímání vnitřností v době Staré říše opravdu docházelo, byla by prováděna minimálně na nejvyšší úrovni obyvatel, tedy královské rodině. Nižší úředníci mohli (a zřejmě tak až na výjimky činili) tento zvyk napodobovat pouze formou přítomnosti kanop ve svých hrobkách. Je možné, že stejně jako mnoho jiných zvyků bylo i vyjímání a samostatné balzamování vnitřností z počátku pouze královským privilegiem, které až časem převzaly další vrstvy společnosti.

Typologie a materiály

První kanopy představovaly vysoké nádoby s výraznějšími plecemi, plochým dnem a límcovým okrajem, v některých případech odděleným od těla nízkým hrdlem. Víčko bylo téměř vždy konvexního (výjimečně rovného) tvaru. Průměr ústí byl někdy stejný, ale většinou větší než průměr podstavu. Porovnáním jednotlivých dokladů se ukazuje určitý stupeň variability i v rámci tohoto druhu nádob.³ Většina z nich má lehce konvexní až rovný tvar stěn se zdůrazněnými plecemi. Některé jsou však ve spodní části výrazně konkávně prohnuté.

Staroříšské kanopy byly vyráběny především z kamene, ale je možné nalézt i výjimky. Druh kamene zpravidla odrážel postavení majitele, a proto byly vyráběny především levnější vápencové kusy. V tomto směru je možné rozlišovat možnosti majitele vzhledem k druhu vápence, případně k pečlivosti zpracování kanop včetně jejich tvaru. Mezi doloženými soubory se nacházejí jak krásně vypra-

Obr. 2 Keramická kanopa ze šachty S 102 v Gíze (kresba L. Vařeková)

cované kanopy z velmi jemného vápence, tak hrubě otesané nádoby bez jakékoli další povrchové úpravy a jemnější modelace.

Travertin byl z hlediska výroby kanop materiálem určeným pro elitu. Kanopy z tohoto druhu kamene vlastnily pouze osoby královského původu (např. Raneferef nebo Hemiunu) nebo velmi vysoce postavení hodnostáři (Mereruka a Kagemni). I královské dcery se musely spokojit pouze s vápencem (např. Chekeretnebtj nebo Meresanch). Mezi hodnostáři se travertinové kanopy objevují až v době 6. dynastie, kdy došlo k postupnému rozšíření moci úřednictva na úkor panovníka. Ruku v ruce s tímto vývojem docházelo také k přebírání určitých prvků pohřebních rituálů a reprezentaci moci skrze posmrtné přibytky a jejich výbavu. I přesto však mnoho vezírů pohřbených v této době mělo stále pouze vápencové kanopy.⁴

Ne vždy však byly kanopy vyráběny z kamene. Existují doklady, kdy na jejich výrobu byla použita hlína. Pokud jsou kanopy keramické, mají zpravidla dva tvary. Buď jde o nádoby poměrně originálního tvaru, které jsou ve spodní polovině lehce konkávně prohnuté a v horní konvexně vyduhé, s hodně výraznými plecemi a velmi jemným nízkým límcovým okrajem. Průměr jejich dna bývá o dost menší než průměr otvoru (u ostatních kanop není rozdíl tak velký). Tyto kanopy bývají vyrobeny z jemné hlíny a jsou opravdu velmi pečlivě vypracované, s poměrně tenkými, leskle červenými stěnami (obr. 2). Známé exempláře tohoto typu jsou datované do 5. a 6. dynastie (Reiser-Haslauer 1988: 65–70; Martin-Pardey 1978: 53–68, 151–158; 1981: 149–151; Reisner 1942: fig. 267.). Zajímavostí je, že tyto typy nemívají víka a v některých případech byly

zaměňovány za běžné keramické nádoby (např. Reisner 1942: fig. 267).

Nacházeny jsou taktéž kanopy vyrobené z hlíny, ale horšího zpracování. Ty jsou obvykle vyrobené pouze v ruce, mají hrubý povrch a tlusté stěny. Tvarově jde o napodobeniny klasických štíhlých tvarů s užšími plecemi. Skutečnost, že se jedná o imitace vápencových kanop, dokládá jejich obilný povrch (Reiser-Haslauer 1988: 186–187; Martin-Pardey 1980: 47–52). V některých případech jsou dochována taktéž keramická víka či víka vyrobená z vápence (soubor z G 8260 v Hassan 1953: Pl. XI).

Kanopy z období Staré říše se ve srovnání s pozdějšími fázemi staroegyptské kultury odlišovaly mimo jiné tím, že nenesly žádné nápisy. Výjimkou je soubor pocházející z hrobky Kagemniho, kde se objevuje jméno a tituly majitele (Firth – Gunn 1926: Pl. 12 A, B). U Sešemnefera III. se na třech nádobách a víčkách objevují značky, které mohly pojmenovávat jejich obsah. U jedné je to značka □, u druhé | a u třetí △ (Junker 1938: 214). Identifikace těchto znaků se slovy pro jednotlivé orgány se však prozatím nepodařila, a tak není jasné, jaký byl jejich skutečný účel.

Víka kanop jsou dalším prvkem výrazně odlišným od pozdější doby. Jak bylo výše zmíněno, byla velmi jednoduchá, nahoře konvexně tvarovaná, ve spodní části s vystouplým kruhem, který zapadal do ústí nádoby a tvořil zátku. Spojitost mezi jednotlivými orgány, resp. kanopami, a čtyřmi Horovými syny je doložena až z doby Střední říše, ačkoli odkaz na ně je přítomen již v Textech pyramid (Martin 1980: 317). Na různý obsah jednotlivých kanop mohou odkazovat odlišnosti v jejich tvaru. Ve většině případů bývají téměř totožné, někdy se výrazně odlišuje jedna nádoba (např. Meresanch, AS 47, Kagemni) nebo dvě (např. AS 68d, obr. 3), výjimečně je trochu jiná každá z nich (např. Sešemnefer III.). Relativně homogenní bývají především jednoduché vápencové kanopy. S výraznější odlišností jednotlivých exemplářů je možné se naopak setkat u umělečtější zpracovaných souborů z jemnějšího vápence nebo u nádob s hrdlem. Právě tato skutečnost může svědčit o tom, že jejich tvar odpovídal obsahu. Jelikož se jednalo o pečlivě opracované exempláře, je málo pravděpodobné, že by řemeslníci nevěnovali pozornost jejich velikosti a tvaru a vyrobili by každý kus jiný. Pokud tato tvarová odlišnost nebyla záměrem, jednalo by se o ledabylost ze strany řemeslníků, která by nemusela být ze strany výše postavených osob tolerována jako neodpovídající jejich postavení.

Bohužel nelze konstatovat, že by tvar kanop jasně odkazoval na určité období či dynastii. Je možné jen říci, že v době 6. dynastie přibývá neobvyklých tvarů a častěji se objevují typy s hrdlem. Nádoby také působí štihlejší dojemem, i když jejich výška (kromě výjimečných případů) nijak výrazně nenarůstá.

Kanopy v kontextu vývoje kamenných nádob

Ačkoli je variabilita v rámci tohoto druhu nádob velká, je téměř vždy možné je odlišit od ostatních nádob, ať už se jedná o typy kamenné nebo keramické, nehledě na jejich tradiční počet. Kanopy mívají specifický tvar, který je od ostatních kamenných a keramických nádob na první pohled odlišuje. Otázkou je, z jakého důvodu byl tento tvar

Obr. 3 Kanopy nalezené v pohřební komoře Neferhathor, která se nachází ve skalní hrobce AS 68d v Abúsiru (foto M. Frouz)

zvolen. Mezi kamennými nádobami z doby před 4. dynastií, kdy se kanopy objevují poprvé, je možné nalézt takové, které se pozdějším kanopám poměrně dost podobají. Jedná se o konvexně tvarované nádoby s výraznějšími plecemi (Reisnerův typ V, srov. Reisner 1931: 145; El-Khouliho třída III, srov. El-Khouli 1978: 231–324, Pl. 63–82). Někdy mívají připojená i vrtaná ouška, která v Raně dynastické době už spíše jen napodobují dřívější prvek umožňující přenášení nádob pomocí zavěšení na provázky.

Vysoké uzavřené nádoby s výraznějšími plecemi ve své kamenné podobě poukazují nejspíše na tvar keramických nádob na vodu a víno. Ty ovšem mají úzká hrdla, aby v nich mohly být přenášeny tekutiny bez zbytečného rozlévání (např. Junker 1929: Taf. XLIIIa; http://www.giza-projekt.org/Photos/Wien/AEOS_I_5834.html). Keramické vzory také mívají z větší části zakulacená, nikoli rovná dna. Kamenné nádoby zřejmě představují pouze symbolickou napodobeninu v luxusním provedení, i když nádoby podobného tvaru z Předdynastické a počátku Raně dynastické doby nejspíše ještě sloužily k běžnému používání a byly stejně jako cylindrické nádoby určeny k uchování mastí a tuků. Zejména k tomuto účelu ostatně kamenné nádoby sloužily v průběhu celých starověkých dějin Egypta. Hlavním prvkem, jímž se staroříšské kanopy odlišují od kamenných nádob podobných tvarů ze starších období, je široké ústí, které svým průměrem přesahuje průměr podstavu. Tento prvek se zdá být především praktickou úpravou již známého tvaru, tak aby do něj mohly být pohodlně vkládány větší předměty.

Tvar vysokých nádob s výraznějšími plecemi byl s největší pravděpodobností vybrán jako nejvhodnější model pro kanopy z několika důvodů. Byly to nádoby uzavřené, relativně nenáročné na výrobu, daly se volně postavit a uzavřít víkem a jejich ústí mohlo být dostatečně rozšířeno, aby do něj mohl být vložen požadovaný předmět (nabalzamovaný orgán). V případech, kdy byla kanopa nalezena s původním obsahem souvisejícím s mumifikací, byla jím zřejmě vyplněna celá (Labrousse 1996: fig. 118).

Štíhlý tvar pak mohl vyhovovat jejich uskladnění do dřevěných skříněk.

Vznik kanop však rozhodně neznamenal konec výroby podobných vysokých nádob s výraznějšími plecemi. V době Staré říše sice začalo být postupně upouštěno od výroby četných druhů a typů kamenných nádob hojně zhotovovaných v předchozích dobách, ale několik základních druhů přetrvalo. Ještě v hrobkách z 3. dynastie se nacházelo poměrně velké množství kamenných nádob, ovšem i zde se druhová škála ve srovnání s dřívějšími soubory postupně tenčí. Ve 4. dynastii začíná probíhat standardizace typů kamenných nádob, které jsou nadále sériově vyráběny v omezeném množství. Z mnoha druhů zůstávají cylindrické nádoby a džbánky, tradičně používané na vonné oleje a masti, podsadité nádoby sloužící zřejmě stejnému účelu, mísy s různě modelovanými okraji a stolky jako symbol luxusního provedení předmětů denní potřeby. Ostatní druhy mizí brzy po začátku 4. dynastie (nejčastěji se uvádí doba Snofruova, Reisner 1931: 174). Tvary podobné kanopám je možné najít především ke konci Staré říše, jako např. travertinovou nádobu nalezenou v komplexu panovníka Pepiho I., která odkazuje na oslavu jeho svátku *sed* (Priese 1991: 42). Nádoby podobné kanopám i co do velikosti měl ve své hrobce uložené i Mereruka (Firth – Gunn 1926: Fig. 20). Dá se tedy říci, že kanopy začaly v době Staré říše tvořit jakousi paralelní větev k výše popsanému druhu nádob, jejichž množství však výrazně ubylo.

Kanopy se v hrobkách zřejmě objevují nejen fyzicky, ale také v rámci výzdobného programu. Velice často se nádoby podobného tvaru vyskytují na vyobrazeních řemeslníků při výrobě kamenných nádob (např. Kanawati *et al.* 2007: Pl. 72; Arnold – Pshikova 1999: Fig. 73). Nápisy je označují jako nádoby *nmst*. S největší pravděpodobností nesou toto jméno právě kanopy, minimálně na reliéfech z nekrálovských hrodek doby Staré říše. Někdy jsou vyobrazovány na reliéfech v rámci pohřební výbavy postavené těsně vedle cylindrických kamenných nádob

Obr. 4 Modely nádobek tvarem podobné kanopám z pohřební komory šachty 1 mastaby AS 67 (foto M. Frouz)

(Firth – Gunn 1926: Pl. 6). V těchto případech však šlo spíše o nádoby na oleje a masti, někdy doplněné menšími uchy.

Kanopy v rámci souborů miniatur a modelů nádob

Kromě výše zmíněných možností existuje ještě jedna varianta přítomnosti kanop v hrobce. V tomto směru je třeba upřít pozornost na kamenné modely a keramické miniatury. Mezi keramickými miniaturami se objevují nádoby označované jako pivní džbány, které mají téměř totožný tvar jako jemné keramické kanopy. Jediný rozdíl představují hodně rozšířené spodní části, jež vytvářejí jakousi nožku. Široké ústí a výrazné široké plece jsou ovšem u obou typů téměř identické (srov. např. Hassan 1960: Pl. XXXVIB). O provázanosti kanop s modely kamenných nádob může svědčit přítomnost nádobek velmi podobných tvarů mezi soubory nalézány v pohřebních komorách hrodek Staré říše (v Abúsiru např. AS 37, AS 47, AS 67). Tyto soubory se začínají objevovat v době 4. dynastie, tedy ve stejném období, které přineslo zásadní zlom v historii výroby velkých kamenných nádob. Jedná se zřejmě o praktickou změnu, jež byla potřebná vzhledem k růstu státní administrativy a úřednictva. Namísto velkých nádob byly do hrodek umísťovány pouze jejich modely, přičemž ve velkých rozměrech byly nadále vyráběny jen vybrané druhy (viz výše). Tyto modely zřejmě odrážely pohřební výbavu a staly se jakousi její standardizací. Z jejich porovnávání vyplývá, že naplňovaly určitá pravidla, která odkazují na princip jejich výroby a použití. To platí především pro dobu 5. dynastie, kdy se vyskytují pouze jejich určité druhy v menších obměnách (Jirásková 2013).

Kamenné formy kanop jsou podobné pouze jednomu druhu kamenných modelů, a to vysokým nádobkám se zvýrazněnými plecemi. Jejich ústí bývá často také širší než podstava a svou variabilitou v podstatě poukazují na rozmanitost v rámci souboru kanop. V tomto směru je možné

dohledat snad všechny typy kanop v souborech kamenných modelů, ať se jedná o klasický tvar nebo kanopy s hrdlem. Je tedy možné, že kanopy byly od doby 4. dynastie jako součást pohřební výbavy vyráběny i v malých rozměrech, a tudíž se do pohřebních komor dostávaly – stejně jako jiné druhy nádob – dvakrát. Jednou ve velké verzi a podruhé miniaturní, snad pro případ vyloupení hrobky. Pro tuto interpretaci také svědčí skutečnost, že minimálně v souborech z doby 5. dynastie, které skutečně téměř vždy respektují pravidelné zastoupení určitých druhů a jejich počet, se tyto druhy nádobek objevují v in-taktních pohřbech vždy v počtu čtyř, tedy stejném, jako je počet kanop (obr. 4).

Autorka tohoto textu považuje všechny zmíněné nádoby za jeden druh v různých variacích, stejně jako v případě dalších modelů. Oproti tomu Selim Hassan rozlišuje několik typů těchto nádobek, s odlišnými egyptskými názvy a použitím. Jedna z nich je *dwjw*, používaná na tekutiny, další *ʕprt*, spojovaná s výlevkami a umyvadly, další pak *nmst*, která se od ostatních liší hrdlem (Hassan 1948: 30–31). Většinou odkazuje na dochovaná vyobrazení velkých nádob s jejich popisem v hrobkách. V případě modelů ale nemusí jejich tvar vždy přesně odpovídat velkému originálu. Modely byly zřejmě pouze symbolickým vyjádřením velkých nádob a porovnáváním souborů se ukazují určitá pravidla, která spíše potvrzují teorii o variantách téže nádoby – nejspíše *nmst*, jak bylo výše zmíněno.

Modely nádobek bývají popsány jen výjimečně. Jeden z takových příkladů pochází z hrobky princezny Chekeretnebet, kde byl objeven soubor zčásti popsaných vysokých travertinových nádobek. Nacházela se na nich slova zřejmě označující druh nádoby, přičemž nádoby se zvýrazněnými plecemi nesly nápis *ʕprt* (Verner – Callender 2002: 36–37). Na základě epigrafických dokladů lze tedy soudit, že s kanopami nemají tyto nádoby vůbec nic společného, nebo se pouze jedná o omyl řemeslníka, který je popsal špatným výrazem. Ostatně i jednu z cylindrických nádobek označil stejným slovem.

Některá vyobrazení v soukromých hrobkách přirovnání kamenných modelů a kanop taktéž částečně zpochybnují. V rámci výjevů týkajících se obětování zemřelému jsou zachyceny nádoby podobného tvaru vedle pivních džbánů. S největší pravděpodobností jde v těchto případech o nádoby na víno, případně vodu. Je tedy možné, že i modely umístěvané do hrodek měly sloužit jako nápodoba keramických nádob na vodu. Vinné amfory mají jako kamenné modely jiný, tradiční a poměrně lehce rozeznatelný tvar.

Závěr

Kanopy se během období Staré říše začínají objevovat až ve 4. dynastii a zřejmě souvisejí se změnami, které se odehrály v době Snofruovy vlády. Zajímavostí je, že se nacházejí pouze na memfidské nekropoli – od Abú Rawáše přes Gízu a Abúsír až po Sakkáru, a prozatím nebyly nalezeny v provinciích. Pravděpodobně se tedy stejně jako v případě kamenných modelů nádob jedná o zvyk uplatňovaný v nejbližším okolí panovníka, který byl udržován pouze v oblastech hlavního města, sídla dvora.

Tvar kanop není nijak výjimečný a zřejmě čerpal z dříve užívaných tvarů kamenných nádob, od jejichž výroby se právě v době 4. dynastie upouštělo. Po změně přístupu ke kamenným nádobám, jejich materiálu a distribuci (která má kořeny v obecnějších trendech vývoje společnosti a správy), byly kamenné nádoby vyráběny pouze v několika variantách. Jejich barva – bílá – tradičně souvisela s otázkou čistoty a byla v rámci pohřebních zvyklostí využívána často. Druhy používaného materiálu byly vybrány v podstatě z praktického hlediska. Vápenec se nacházel téměř všude a pro důležitější exempláře byl určen poměrně měkký a relativně dobře dostupný travertin. Kdo si nemohl dovolit kamenné kanopy, mohl použít keramické nádoby, které se díky obilní nádobám z vápence aspoň podobaly. Výjimečný typ představují jemné keramické kanopy obarvené lesklou červenou barvou. Červená symbolizovala poušť, ovšem v rámci keramických souborů je velmi častá jako glazura jemnější keramiky. Z tohoto důvodu byla s největší pravděpodobností použita i pro tyto keramické kanopy, i když teoreticky mohly být ještě navíc obileny, jak k tomu docházelo i u jiných keramických nádob.

Ve většině případů jsou kanopy homogenní skupinou, někdy se však odlišují natolik, že lze mluvit o záměru. Setkáváme se s tím ovšem pouze u pěknějších souborů vyráběných z jemného kamene. Tvar snad odlišoval jednotlivé orgány, které měly být dovnitř uloženy.

Ačkoli jsou kanopy již v době Staré říše označovány za nádoby sloužící k samostatnému uložení nabalzamovaných vnitřností, žádná analýza jejich přítomnosti v několika kusech dochovaných balíčků dosud nepotvrdila. Navíc byla většina dochovaných kanop nalezena prázdná, v podstatě bez známek použití (a v některých případech i bez vyvrtného vnitřku). Oddělování orgánů od těla a jejich samostatné ukládání do hrodek bylo v době Staré říše zřejmě praktikováno pouze ve výjimečných případech. Snad se časem objeví nové kanopy s intaktním obsahem v podobě plátěných balíčků, které dovolí první vědeckou analýzu.

Poznámky:

- ¹ Pokusy o mumifikaci zvířecích těl provedené Salimou Ikramovou dokazují, že těla s vnitřnostmi ponechanými uvnitř se na rozdíl od těch, z nichž byly vnitřnosti vyjmuty, začala rychle kazit (Ikram 2005: 31–38).
- ² <http://www.gizapyramids.org/view/objects/asitem/search@swg%2735-11-64%27/0?t:state:flow=93060ca3-8e84-4693-8896-c46632d7bdcd>; <http://www.gizapyramids.org/view/objects/asitem/SiteFinds@1138/16/titl e-asc?t:state:flow=19bc94a2-5a4e-4acb-94b4-fb3a18af784d>.
- ³ Statistické údaje byly čerpány z databáze kanop, kterou vytvářejí v rámci databázi Českého egyptologického ústavu autorka textu a Věra Nováková.
- ⁴ Pravděpodobně se jedná zejména o tzv. titulární veziry, jako byl např. Kar, jehož hrobka se nachází v Abúsíru. V jeho pohřební komoře byly nalezeny vápenecové kanopy průměrného zpracování (Bárta *et al.* 2009: 142–143).

Literatura:

- Arnold, Dorothea – Pishikova, Elena: 1999 „Stone vessels. Luxury items with manifold implications“, in: Arnold, Dorothea (ed.). *Egyptian Art in the Age of the Pyramids*, New York: The Metropolitan Museum of Art, s. 121–131.
- Bárta, Miroslav *et al.*: 2009 *Tomb Complex of the Vizier Qar, His Sons Qar Junior and Sedjemib, and Iykai*, Prague: Czech Institute of Egyptology – Dryada [Abusir XIII, Abusir South 2].
- Bierbrier, Morris L.: 1988 „10 set of canopic jars“, in: D’Auria, Sue – Lacovara, Peter – Roehrig, Catharine H. (eds.). *Mummies & Magic. The Funerary Arts of Ancient Egypt*, Boston: Museum of Fine Arts, s. 80.
- Derry, E.: 1947 „The bones of prince Ptah-shepses“, *Annales du Service des Antiquités de l’Égypte* 47, s. 139–143.
- Firth, Cecil M. – Gunn, Battiscombe: 1926 *Excavations at Saqqara. Tethi Pyramid Cemeteries*, Le Caire: Imprimerie de l’Institut français d’archéologie orientale.
- Germer, Renate: 2011 „Körper für die Ewigkeit – Der Beginn der Konservierung des Leichnams in Giza“, in: Lembke, Katja – Schmitz, Bettina (eds.). *Giza. Am Fuss der grossen Pyramiden*, München: Hirmer, s. 89–95.
- Hassan, Selim: 1948 *Excavations at Giza VI. 1934–1935. Part 2. The Offering List of the Old Kingdom*, Cairo: Government Press.
- 1953 *Excavations at Giza VII. 1935–1936. The Mastabas of the Seventh Season and their Description*, Cairo: Government Press.
- 1960 *Excavations at Giza IX. 1936–37–38. The Mastabas of the Eighth Season and their Description*, Cairo: General Organisation for Government Printing Offices.
- Ikram, Salima 2005 „Manufacturing divinity. The technology of mummification“, in: Ikram, Salima (ed.). *Divine Creatures. Animal Mummies in Ancient Egypt*, Cairo – New York: The American University in Cairo Press, s. 16–43.
- Jirásková, Lucie 2013 „Malé obětiny pro velké hodnostáře. Abúsírské kamenné miniaturní nádoby a modely“, *Pražské egyptologické studie* 11, s. 51–57.
- Junker, Hermann: 1929 *Giza I. Die Mastabas der IV. Dynastie auf dem Westfriedhof*, Wien und Leipzig: Hölder-Pichler-Tempsky.
- 1938 *Giza III. Die Mastabas der vorgeschrittenen V. Dynastie auf dem Westfriedhof*, Wien und Leipzig: Hölder-Pichler-Tempsky.
- Kanawati, Naguib *et al.*: 2007 *Deir el-Gebrawi. Vol. II. The Southern Cliff. The Tomb of Ibi and Others*, Oxford: Aris and Phillips Ltd. [The Australian Centre for Egyptology: Reports 25].
- El-Khouli, Ali: 1978 *Egyptian Stone Vessels. Predynastic Period to Dynasty III. Vol. I–III. Typology and Analysis*, Mainz/Rhein: Verlag Philipp von Zabern.
- Labrousse, Audran: 1996 *L’Architecture des pyramides à textes I – Saqqara Nord. Vol. 1–2*, Le Caire: Institut français d’archéologie orientale [Mission archéologique de Saqqara III].

- Lüscher, Barbara: 1990 *Untersuchungen zu ägyptischen Kanopenkästen. Vom Alten Reich bis zum Ende der Zweiten Zwischenzeit*, Hildesheim: Gerstenberg Verlag [Hildesheimer ägyptologische Beiträge 31].
- Martin, Karl: 1980 „Kanopen II.“, in: Helck, Wolfgang – Westendorf, Wolfgang (eds.). *Lexikon der Ägyptologie 3*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, s. 316–319.
- Martin-Pardey, Eva: 1980 *Eingeweidegefäße*, Mainz am Rhein: Zabern [Corpus Antiquitatum Aegyptiacarum, Hildesheim 5].
- 1991 *Grabbeigaben, Nachträge und Ergänzungen*, Mainz am Rhein: Zabern [Corpus Antiquitatum Aegyptiacarum, Hildesheim 6].
- Priese, Karl-Heinz (ed.): 1991 *Ägyptisches Museum*, Mainz: Verlag Philipp von Zabern.
- Reiser-Haslauer, Elfriede: 1989 *Die Kanopen, Teil II*, Mainz/Rhein: Zabern [Corpus Antiquitatum Aegyptiacarum, Wien 3].
- Reisner, Georg Andrew: 1931 *Mycerinus. The Temples of the Third Pyramid at Giza*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- 1936 *The development of Egyptian tomb down to the accession of Cheops*, Cambridge: Harvard University Press.
- 1942 *A History of the Giza Necropolis I*, Cambridge: Harvard University Press.
- Reisner, Georg A. – Smith, William S.: 1955 *A History of the Giza Necropolis II. The Tomb of Hetep-heres the Mother of Cheops*, Cambridge: Harvard University Press.
- Rzeuska, Teodozja I.: 2011 „And where are the viscera...? Reassessing the function of Old Kingdom canopic recesses and pits“, in: Strudwick, Nigel – Strudwick, Helen (eds.). *Old Kingdom, New Perspectives. Egyptian Art and Archaeology 2750–2150 BC*, Oxford – Oakville: Oxbow Books, s. 244–255.
- Verner, Miroslav – Callender, Vivienne G.: 2002 *Djedkare's Family Cemetery*, Prague: Czech Institute of Egyptology [Abusir VI].
- Vlčková, Petra: 2002 „Royal canopic jars from Abusir“, *Archiv Orientální* 70/2, s. 147–162.

Internetové odkazy:

- http://www.giza-projekt.org/Photos/Wien/AEOS_I_5834.html
- <http://www.gizapyramids.org/view/objects/asitem/SiteFinds@1138/16/title-asc?t:state:flow=19bc94a2-5a4e-4acb-94b4-fb3a18af784d>
- <http://www.gizapyramids.org/view/objects/asitem/search@swg%2735-11-64%270?t:state:flow=93060ca3-8e84-4693-8896-c46632d7bdcd>

Abstract:

Canopic jars of the Old Kingdom

Canopic jars represent one of the sources of evidence of the early stages of the mummification process. However, most of the jars have been found empty without any traces of the original contents. Only several instances of wrapped packages have been discovered either inside the jars or within the heap of their fragments. As they appeared only in the Memphite area tombs, it seems that the presence of canopic jars in the private tombs represented merely an imitation of a piece of royal burial equipment, for most of the Old Kingdom bodies bear no traces of evisceration.

The shape of the canopic jars is inspired by the tall shouldered jars commonly used until the beginning of the Old Kingdom, and in limited examples even later. The original shape underwent slight changes in order to become suitable for new contents, i.e. above all there is a widening of the mouth which made it wider than the base. The jars seem to have been called *nmst* jars, and are often represented within the scenes of stone vessel workshops. Their shape also very much resembles the shape of model stone shouldered jars. As four of them appear in complete sets, these model jars might represent the models of canopic jars within the sets of model stone vessels deposited within the Old Kingdom tombs.